

1, 29 30, 30 28, 30 30, 83 6, Bof. també *reyal* en dos d'aquests passatges però *real* en el primer i l'últim) Un altra forma, *rial*, és sobretot rossellonesa: «pes se <n>yat de se <n>yal *rial*» a 1303, i molt freqüent, alternant amb la normal en docs de tot el S XIV (ImoLC)

La forma *real* sembla haver estat arrelada més particularment en el P. Val, ja en JRoig Vulgarment això s'ha contret en *řěl* (com *candéal* > *kanděl*), que allà té gran extensió, en particular en la combinació *camí rel* que més que un camí propi és una carrerada de bestiar, de les més grans i amples, així ho sento a Costur (comprovo 'carrerada'), Les Useres i Vall d'Alba (de la Barona a la Pobra Tornesa, travessant terme de Vilafamés), 1961, a Serra diuen *kaminřěl* per al que, travessant la Calderona, va a Portaceli (1962), i a Torrent, però, on diuen *kamí řeál*, es tracta de vells camins per a les persones: el C R de Torís, el de València (1962), al Puig de Sta Maria *kaminřál de dál* (1962)

En cat or, i a gran part de l'occid, es diu, com és ben sabut, *el camí ral*, del temps del bandolerisme i de més tard ha quedat l'expressió, tan difosa, *lladre de camí-ral*. En el romanç del Toca-son, famós bandit del S XVII «me n'aní pels *camí-rals* - a robà la gent que passa» (MilàF, *Romlo*, 110 3, reco per Verdaguei) En cat occid i alguna part S de l'or, es diu *-reial* en lloc d'això *carretera řeyál* sento ja a muntanya del Barx Penedès (Montmeil, 1932); el *kamí řeyál* de Tivissa és el que puja des dels Guamets per la Costa d'En Brull (1935), *kamí řeyál* a l'Alt Pall (Tavascan, 1934) I, ja al N de l'Ebre, es registra *carrera reial* per al gran camí de bestiar: l'antic i famós camí que faldeja el Montsant pel Nord, el Camí de Fra Guerau, ho és

És clar que hem d'anar amb compte en certs casos on es presta a aplicar-se *real* 'veritable, de fet' (ll. *realis*) Això és el que deu passar quan qualifica noms de plantes, almenys en casos com *timó real* (Alzira, 1962), on s'encamina simplement a distingir el timonet o fanigola pròpiament dit

També es pot dubtar si *real*, en les locucions *carretera* o *assegador real* no prové d'això: Havent-hi gradacions d'importància (brancs o desviacions menys importants), es podria haver volgut dir 'la carrerada pròpia, plena, pròpiament dita'. No obstant el fet que també es digui «un pas real» (Vilanova d'Alcolea) o «partidor real» per a menes de camí de bestiar, i una *abeurada real*, per a una de vora la carrerada, fa creure que és verament *REGALIS*, que alludiria al fet de ser vies transhumants posades sota la protecció dels poders públics

Altament les classificacions varien molt segons els llocs: Cap al Baix Segre, expliquen que una *kaferádę* és més petita que la *kabayere*, la qual és *řeál* (Alcar-ràs, 1964) A Almàsora hi ha tres «partidors reals»: el dc *Vilamoncarro* (sens dubte < **Vilamoncarro*, NP moro *Ibn al-Munqar*, o *ben Munqâr*), el Braç del Rector i el d'Almalafa a Onda distingeixen la *Canyada real* i l'*Assegador real*. Un d'aquests, importantíssim,

és i *asegador řeál* que, passant per Laguar, anava de València a Alacant D'una bassa anomenada *Poet de Bernardo*, em diuen a Orba que és una *zbeurà řeál* (1962-63)

Aplicació molt coneguda del nostre adjectiu ha estat la monetària, en què l'adjectiu s'ha substantivat com a abreuviament de *sou* o *dimer re(i)al*. Sense prestar gaire atenció als fets monetaris i històrics, que ja són tan coneguts i estan ben documentats i molt divulgats, em limitaré a algunes dades de caràcter més lingüístic. «Comptant *reyals* que vuy corren, a rahó de 20 diners ---» Toríosa a 1252 (RLR IV, 247); *rial* com a nom de moneda en un doc de 1306 relatiu a Vingrau (RLR VII, 50) Rayn. v, 67a, cita «*rials* de Malhorqua an la cros dobla» d'un *Tarif des monnaies en provençal* «Judes --- vené Jh. Xr per 30 *reals*», StVicentF (*Quar*, 281 66). «--- Si de 100 ducats se pagava lo mes un *real*, y l'any un ducat ---», «la valor del ducat de Castella, que val dotze *reals* catalans, y lo *real* vint-y quatre diners, o dos sous, y lo sou 12 diners catalans» (OPou, *TbPu*, 139)

Encara que avui el concepte vulgar és que el mot no és valencià («*quinzet val = ral* Princ», Renat, «El Camí», 14-iv-1934), no sempre va ser així, car fins no fa gaire, en la terminologia de la ceràmica de Manises encara «se distingüa el *cabet d'a rel* y el *cabet d'a setze*, que era el menor» (noms d'atuals, Almela, *Voc Cer Man*, 376, 414). Quant a les formes modernes, les línies generals són justes en la localització que anotava AMAlcover «*ral* gran part del Princ, *řeál* a Mall, *řěl* a Urgell (Miralcamp, Balaguer, Torregrossa, Juneda)» (BDLC IV, 250); *reial* mall. (BDLC XII, 194); però Moll: mall. *řeál*, AORBB VII, 1934, 32. En canvi a Menorca, és diferent: *řál* '50 cèntims' (en contrast amb una *coronària*), Alaior (1964); una «pessa de *quatre rals* eren doncs 2 pessetes, perquè comptaven en *ral*s de plata, i solien comptar en rals més sovint que en pessetes (fins a dos duros)», AFerrer Ginart (*Rond de Menorca*, 224). Dita proverbial mallorquina: «un *reial* de plata no és bo per a tots» (que el DFgra, 614b, dóna com a equivalent de la cast «Con lo que Sancho sana Domingo adolece»)

Realenc originalment adj., aplicat a les propietats reials Llatinitzat en una disposició de Jaume I, de 1264: «quare plures dubitant quid sit *realenchum*, intelligimus de illis hereditatibus et possessionibus que sunt de propriis villis nostris» (copiat en el Cartoral de Vilafranca de Conflent, a. 1324, fº 12rº) Poc arrelat en el Princ, ho fou més, almenys abans, a Mall: «que ls cavallers que tenen honors de *reyalench*, paguen en talayes e en scoltas ---», Quadrado, *Marsili*, 85 (DAG).

Avui resta més viu que enlloc en el P. Val, sobretot de la capital cap al S. Ja a Torrent em parlen del *řealęnk* de Picanya, com a part del terme d'aquest possible veí (1962). Però molt més cap a la Ribera, on els *Realencs* són grans termes pastorals, situats a la frontera de les dues llengües, i sovint habitats només per pastors xurros o pagesos pobres d'aquesta procedència, que els anomenaven en la forma *řealęnko* més aviat que la del cast comú *realengo* (per això, fins a